HENRY NIELSEN · KRISTIAN HVIDTFELT NIELSEN

CAMP CENTURY

Koldkrigsbyen under Grønlands indlandsis

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG

HENRY NIELSEN · KRISTIAN HVIDTFELT NIELSEN

CAMP CENTURY

Koldkrigsbyen under Grønlands indlandsis

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG

Camp Century

© Henry Nielsen, Kristian Hvidtfelt Nielsen og Aarhus Universitetsforlag 2017
Forlagsredaktion: Simon Olling Rebsdorf og Søren Hein Rasmussen

Tilrettelæggelse, sats og omslag:
Carl-H.K. Zakrisson
Repro og tryk: Narayana Press
E-bogsproduktion: Narayana Press

Forsideillustration:
Camp Century, Getty Images

ISBN 978 87 7184 469 6

Bogen er udgivet med støtte fra Aarhus Universitets Forskningsfond

Aarhus Universitetsforlag
Finlandsgade 29
8200 Aarhus N
www.unipress.dk

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Copydan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

Forlaget har, så vidt det har været muligt, afklaret alle ophavsretlige krediteringer til illustrationerne i denne bog. Skulle forlaget alligevel have krænket ophavsretten, er det sket ufrivilligt og utilsigtet. Retmæssige krav i denne forbindelse vil blive honoreret, som havde forlaget indhentet tilladelse i forvejen.

FAGFÆLLE-
BEDØMT

Indhold

Forord 7
Indledning 9

1 **Fort Grønland** 15
2 **Begrebet atomer i Grønland** 36
3 **Byen under isen** 51

CAMP CENTURY I BILLEDER 75

4 **Nyheder fra Grønland** 107
5 **Søren Spejder i Camp Century** 128
6 **Amerikansk militærforskning på indlandsisen** 155
7 **Kold krig og klimaforskning** 174
8 **Et foreløbigt farvel til Camp Century** 197
9 **Arven efter Camp Century** 214

Noter 243
Benyttede arkiver 252
Anvendt litteratur 253
Billedkilder 262
Indeks 264

Forord

Denne bog er blevet til som en opfølgning på forskningsprojektet "Exploring Greenland: Science and Technology in Cold War Settings", et samarbejdsprojekt mellem syv forskere fra Center for Videnskabsstudier, Aarhus Universitet, og tre fra History Department, University of Florida. Projektet var finansieret af Carlsbergfondet i perioden 2010-14 og bestod af ni delprojekter, hvoraf den amerikanske hærs forskningslejr Camp Century, der lå under indlandsisens overflade cirka 200 km øst for Thulebasen, var emnet for det ene.

Mens projektet stod på, har vi løbende publiceret artikler og bogbidrag, danske såvel som engelske, om Camp Century. Det har andre også gjort, men vi har længe savnet en bog på dansk, der forsøger at komme hele vejen rundt om "byen under isen", som den ofte blev kaldt: dens formål, dens fødsel, liv og død og ikke mindst dens jordiske efterladenskaber, der bliver ved med at skabe problemer for de tre direkte berørte lande, Danmark, Grønland og USA. For cirka to år siden besluttede vi at skrive en sådan bog, og resultatet af vore anstrengelser sidder læseren nu med i hånden.

Undervejs i processen har vi modtaget hjælp og inspiration fra mange sider, men især fra de øvrige deltagere i forskningsprojektet. En særlig tak skal derfor gå til Ronald E. Doel, Kristine Harper, Matthias Heymann, Lif Lund Jacobsen, D.J. Kinney, Henrik Knudsen, Janet Martin-Nielsen og Christopher Jacob Riis for mange års frugtbar videnskabelig sparring og diskussion. En anonym fagfælles konstruktive kritik af vores næsten færdige manuskript har også spillet en væsentlig rolle ved udarbejdelsen af bogens endelige tekst.

Derudover vil vi rette en varm tak til emeritus Søren Gregersen, GEUS, som generøst har givet os tilladelse til i vidt omfang at citere fra hans upublicerede dagbog over opholdet i Camp Century i 1960-61; til forlaget Praxis – Nyt Teknisk Forlag, som tidligere har udgivet et kapitel om Camp Century forfattet af os i bogen *Forandringens Vinde* (2015);

← INDHOLD

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

samt til alle de bibliotekarer og arkivarer, i Danmark såvel som i Grønland og USA, der har været os behjælpelige med at finde frem til mange af de bøger, dokumenter og billeder, som udgør fundamentet under vores bog. Susanne Elisabeth Nørskov, bibliotekar ved AU Library, Ny Munkegade, og Satu Haase-Webb, selvstændig forsker og historiker, Washington, DC, fortjener i denne sammenhæng en særlig tak. Endelig er det på sin plads at takke Carlsbergfondet for dets generøse støtte til "Exploring Greenland"-projektet. Uden denne støtte ville dette projekt ikke være blevet til noget, og denne bog ville heller aldrig have set dagens lys.

Bogen er trykt med støtte fra Aarhus Universitets Forskningsfond. Også den er vi taknemmelige for.

Aarhus, september 2017
Henry Nielsen og Kristian Hvidtfelt Nielsen

← INDHOLD

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

Indledning

Den 4. august 2016 udgav et internationalt hold af forskere, ledet af den canadiske klimaforsker William Colgan, en videnskabelig artikel, der skulle få vidtrækkende konsekvenser. I artiklen vurderede forfatterne, at efterladenskaberne efter den atomdrevne, amerikanske militære forskningslejr Camp Century – som blev lukket endegyldigt ned i 1967, og som alle dengang troede lå begravet i indlandsisen for evigt – ville dukke op igen som følge af den globale opvarmning. Denne nyhed, der kom som et lyn fra en klar himmel, blev startskuddet til en voldsom debat, der på dramatisk vis kølede forholdet i rigsfællesskabet mellem Danmark og Grønland. Grønland truede med at indbringe sagen for FN, hvis Danmark ikke hurtigt ville tage ansvar i forhold i oprydningen efter Camp Century. Efterladenskaberne anslås at ligge 35-70 meter under overfladen og omfatter såvel bygningsdele som radioaktivt, kemisk og biologisk affald.

De aktuelle problemer omkring Camp Century har givet anledning til den alvorligste politiske krise mellem Danmark og Grønland i de sidste 200 år, men det er absolut ikke den eneste krise, der har været forårsaget af "byen under isen", siden lejren blev anlagt i 1959-60. Faktisk opstod der en mindre diplomatisk krise mellem Danmark og USA, da det i 1959 stod klart, at amerikanerne ikke havde til sinds at følge det gode danske råd fra året før om at henlægge Camp Century-projektet til Alaska. Takket være forhandlinger på højt niveau fik man hurtigt krisen bragt til ophør. En proces, der var forholdsvis enkel, i og med at Danmark dengang ikke behøvede at konsultere Grønland, der havde status som et amt i Danmark og derfor ikke noget at sige i udenrigspolitiske spørgsmål. Noget helt andet er så, om det var klogt at undlade at informere det grønlandske landsråd om de igangværende forhandlinger dengang. Noget kunne tyde på, at det var det ikke.

Siden lejrens oprettelse har der været andre kriser omkring Camp Century, den mest heftige i 1995-97. I de år lykkedes det en gruppe

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

historikere, der medvirkede i et regeringsbestilt udredningsarbejde om omfanget af amerikanske overflyvninger over Grønland med atomvåben i perioden 1951-68, at finde et hemmeligstemplet dokument, som beviste, at Camp Century var at betragte som det første skridt på vejen til et gigantisk underjordisk amerikansk tunnelanlæg, hvorfra den amerikanske hær ville kunne ramme næsten alle mål i Sovjetunionen med atombevæbnede missiler. Forståeligt nok fremkaldte disse oplysninger kuldegysninger både i den danske regering og i det grønlandske hjemmestyre, men en længerevarende krise mellem de to dele af rigsfællesskabet kom det dog ikke til. Måske fordi det ikke kun var Grønland, men i lige så høj grad Danmark, der blev overrasket over afsløringen af det enorme og ekstreme koldkrigsprojekt, som var blevet planlagt i al hemmelighed af Pentagons militærstrateger. Måske også fordi den kolde krig var forbi, det store fantasiprojekt var fortid, og resterne af Camp Century – minus atomreaktor – nu lå begravet dybt under indlandsisens overflade.

Et kuriøst forspil til debatten i 1995-97 var Frank Madsens tegneserie *Kurt Dunder på Grønland* fra 1994, hvor hovedpersonen opdager gangene og det nedfrosne madforråd i den forladte Camp Century under indlandsisen. Kurt Dunder – opdagelsesrejsende og medlem af Eventyrernes Klub – er egentlig på en ekspedition efter et mystisk guldfund i Grønland, da han falder ned i en isspræk, som leder ham til Camp Century. I samme tunnelsystem finder han også en skjult sovjetisk ubådsbase. Trods historiske og geografiske unøjagtigheder viser tegneserien, at den virkelige historie om Camp Century indeholder mange utrolige elementer, der giver god næring til fantasien. Camp Century var et usædvanligt eksperiment i en usædvanlig periode i historien, hvor verden for første gang oplevede truslen om total udslettelse med atomvåben.

Efter at debatten om de hemmeligholdte planer for Nordgrønland som amerikansk atombase havde lagt sig i 1997, gik der yderligere næsten tyve år med relativ ro om Camp Century. Lige indtil Colgan-artiklen i august 2016 forårsagede store overskrifter i alverdens aviser og lynfrysning af det dansk-grønlandske forhold.

Kurt Dunder bliver reddet af Camp Centurys naturlige "dybfryser" under indlandsisen.

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

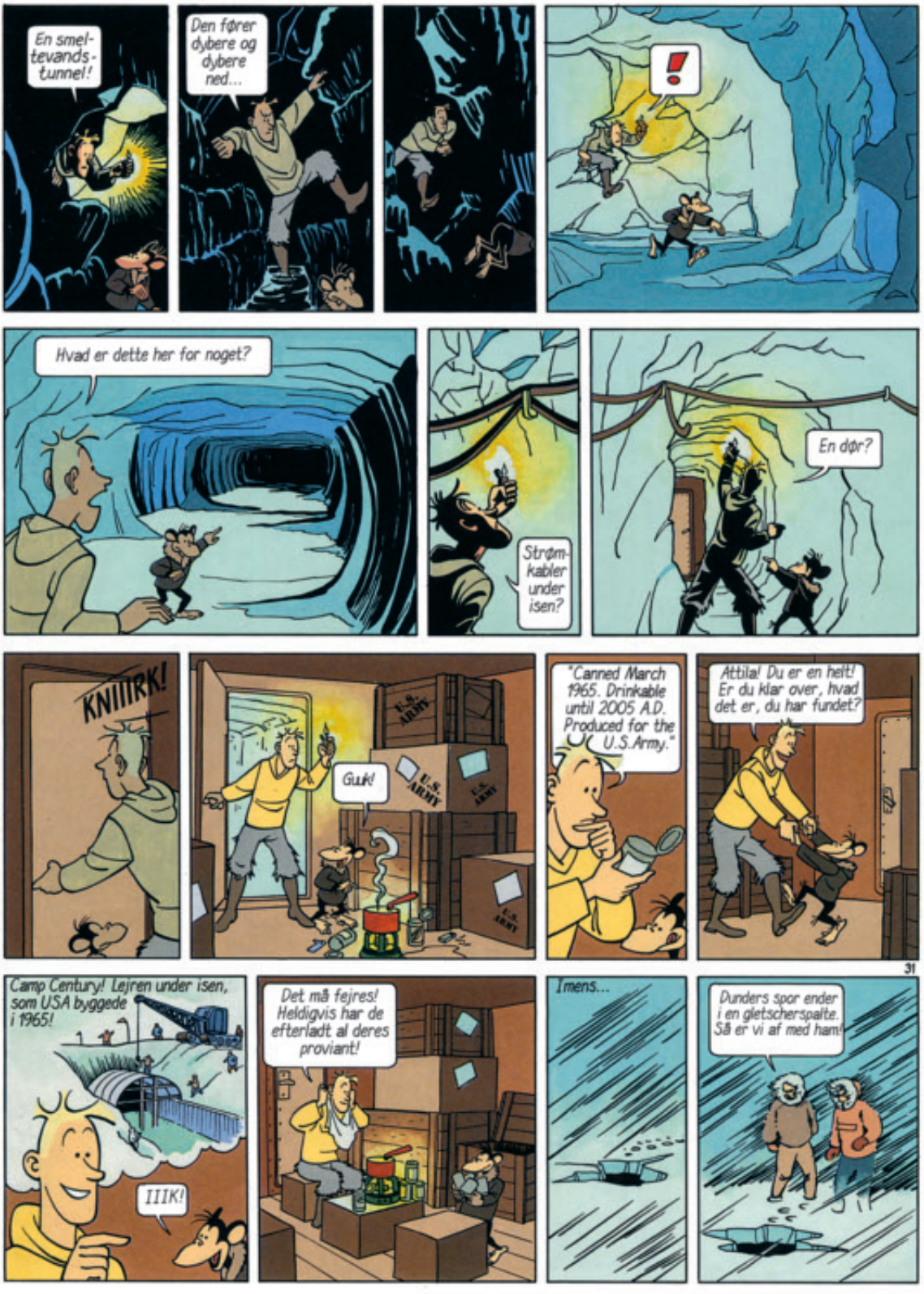

← INDHOLD

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

Siden Camp Century blev anlagt, er der skrevet et par nu lidt bedagede bøger samt et væld af artikler om dette enestående anlæg under isen, om selve byggeriet, om menneskene, der opholdt sig i den, om vand-, varme- og elforsyningen, om de projekter, der blev arbejdet med i lejren, om lejrens nedlukning og om de store planer bag lejren. Som deltagere i et Carlsberg-finansieret forskningsprojekt, "Exploring Greenland: Science and Technology in Cold War Settings" (2010-14), har vi også selv bidraget med en række artikler, der belyser diverse aspekter ved Camp Century-projektet. Den bog, læseren nu sidder med i hånden, er vores bud på en bog, der forsøger at give en veldokumenteret fremstilling af Camp Centurys historie fra 1959 til og med 2016-17.

Vi har disponeret bogens kapitler således:

KAPITEL 1 indeholder en historisk oversigt over forholdet mellem Danmark, Grønland og USA efter anden verdenskrigs afslutning og frem til 1958, hvor USA har sin første føler ude ved det danske udenrigsministerium vedrørende dansk tilladelse til at få lov til at etablere Camp Century. Emner som USA's ønske om at købe Grønland i 1946, Grønlandskommissionen 1948-50, etablering af Thulebasen 1951-53, Eisenhowers "new look"- og "new new look"-strategi samt statsminister H.C. Hansens hemmelige notat til den amerikanske ambassadør Val Peterson i november 1957 bliver også diskuteret her.

KAPITEL 2 beskriver den beherskede panik, der bredte sig i udenrigsministeriet, da det stod klart, at USA insisterede på at få lov til at bygge Camp Century, selv om Danmark havde frarådet det. Vi viser, at den danske regering helst ville have været fri for at tage stilling til "begrebet atomer" i Grønland, som det dengang blev formuleret, og hvordan udenrigsministeriet tacklede situationen, da den første artikel om Camp Century blev publiceret i en amerikansk avis.

I KAPITEL 3 træder vi først et skridt tilbage for at fortælle historien om, hvordan Project Iceworm blev til som den amerikanske hærs bud på et troværdigt atomafskrækkelsesprojekt i skarp konkurrence med luftvåbenets Minuteman- og flådens Polaris-projekt. Dernæst kommer vi ind på anlæggelsen af Camp Century, med særlig fokus på de lejrens

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

vandforsyning, affaldshåndtering og energiforsyning, for til sidst at diskutere de dansk-amerikanske forhandlinger om godkendelse af atomreaktoren PM-2A, lejrens centrale installation.

KAPITEL 4 er dedikeret til en diskussion af USA's og Danmarks forskellige opfattelser af spillereglerne for den internationale presses behandling af Camp Century. Kapitlet giver adskillige eksempler på, at amerikanerne forsøgte at bruge Camp Century som pr, mens de danske myndigheder i flere år forsøgte at "censurere" de artikler, der kom ud af journalisternes besøg i "byen under isen".

I KAPITEL 5 beskrives dagligdagen i Camp Century, dels gennem forskellige journalisters beretninger, men først og fremmest på grundlag af den dagbog, som den danske spejder Søren Gregersen førte, da han som USA's gæst tilbragte næsten et halvt år i lejren, mere præcist fra oktober 1960 til marts 1961.

Mens Camp Century eksisterede, foregik der et anseligt antal forskningsprojekter i og omkring lejren, og det store flertal af disse projekter havde klare militære formål. I KAPITEL 6 diskuterer vi tre eksempler på sådanne projekter, nemlig (1) whiteout-studier, (2) jernbaner under isen og (3) holdbarheden af tunneler i isen.

I KAPITEL 7 går vi derimod i dybden med et projekt, der nok havde militære formål, men som – specielt i eftertiden – er blevet et symbol på civil klimaforskning af højeste kvalitet: iskerneboringsprojektet. Her berettes om, hvordan dette projekt blev til, hvordan det tog 5-6 år at bore ned til bunden af indlandsisen ved Camp Century, og hvordan analyser af den herved fremskaffede iskerne har været vigtige for vores viden om klimaforandringer i fortid og nutid.

KAPITEL 8 fortæller historien om Camp Centurys lukning som konsekvens af, at Project Iceworm blev opgivet i begyndelsen af 1963. Der berettes om stigende vanskeligheder ved at holde lejren kørende som følge af isens uophørlige sammenpresning af tunnelsystemerne, om fjernelsen af atomreaktoren under danske og amerikanske strålingseksperters opsyn, om udledning af radioaktivt spildevand i indlandsisen og om atomreaktorens endelige skæbne i USA.

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

KAPITEL 9 handler om arven efter Camp Century. Lejren, der kun eksisterede i seks år og i dag ligger dybt begravet i indlandsisen, har nemlig længe efter sin død fortsat med at forårsage "iskold luft mellem Danmark og Grønland", som det hedder i en nylig avisoverskrift. I dette afsluttende kapitel koncentrerer vi os om tre begivenheder, i henholdsvis 1980, 1995-97 og 2016, som siden Camp Centurys lukning har skabt negativ opmærksomhed om lejren og dens arv til eftertiden. Vi afslutter med en vurdering af Camp Centurys historiske betydning.

← INDHOLD

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.

KAPITEL 1

Fort Grønland

Skal vi sælge Grønland?

I december 1946 rejste den danske udenrigsminister Gustav Rasmussen til USA for at deltage i FN's generalforsamling. Han mødtes ved samme lejlighed med den amerikanske udenrigsminister James F. Byrnes, som gav ham et tilbud af den slags, der kan være svære at afslå: Vi ønsker at købe Grønland af jer. Baggrunden for det amerikanske ønske var Grønlands militærstrategiske betydning for USA, der for alvor var gået op for amerikanerne under anden verdenskrig og nu så ud til at blive forstærket med fremkomsten af den kolde krig mellem USA og Sovjetunionen. Grønlands placering midt mellem de to stormagter i luftlinje over Arktis betød, at Grønland i årene fremover ville være et stort sikkerhedspolitisk aktiv for USA, men også for Danmark.

Grønlands geopolitiske betydning og USA's deraf følgende ønske om at købe Grønland var ingen statshemmelighed. Under overskriften "Deepfreeze Defense" (dybfrossent forsvar) bragte *Time* den 27. januar 1947 et kort over det arktiske område.[1] Her kunne alle tydeligt se, at Grønland lå placeret som en nordlig bastion mellem Nordamerika på den ene side og Europa og Sovjetunionen på den anden side. For at ingen kunne være i tvivl om, hvordan kortet skulle aflæses, var Grønlands strategiske værdi markeret med indlagte skydeskår rundt om den store ø. Grønland var et fremskudt amerikansk fort til forsvar mod truslen fra Sovjetunionen, som sikkert ville rykke frem over det arktiske område. Alaska var på samme måde placeret som et arktisk fort mod Sibirien.

Time-artiklen fremførte, at USA med stor fremsynethed havde købt Alaska af Det Russiske Kejserrige i 1867 og dermed sikret sig en "fortlignende forpost" mod nordvest.[2] Den daværende amerikanske udenrigsminister William H. Seward havde presset på for også at købe Grønland, men uden held. Det betød, at USA stod relativt svagt i Grønland,

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives.